

Η ελληνική πρόταση πολιτισμού

Δημόσια και πολιτιστική διπλωματία

ΤΙΣ τελευταίες δεκαετίες, με αφετηρία τις ΗΠΑ και τον ευρύτερο αγγλοσαξονικό χώρο, προβάλλεται μία διάσταση της διπλωματίας που διαφοροποιείται σημαντικά από την παραδοσιακή: πρόκειται για τη *δημόσια διπλωματία* (ΔΔ), όπως έχει επικρατήσει να αποδίδεται στα ελληνικά ο όρος *public diplomacy* (η εισαγωγή του στον ελληνικό δημόσιο βίο είναι σχετικά πρόσφατη). Η ΔΔ δίνει έμφαση στις ανταλλαγές και την αλληλεπίδραση μεταξύ μη κυβερνητικών φορέων και κατά συνέπεια εμπλέκει πολύ περισσότερα άτομα και ευρύτερο πλαίσιο συμφερόντων σε σχέση με την παραδοσιακή διπλωματία, η οποία διεξάγεται στο επίπεδο των κυβερνήσεων. Δεν μπορεί να την υποκαταστήσει, αλλά δρα συμπληρωματικά και σε κάποιες περιπτώσεις πιο αποτελεσματικά. Βεβαίως, και η Δ.Δ. απαιτεί κεντρικό σχεδιασμό και συντονισμό των επιμέρους πολιτικών, αλλά ο ρόλος του κράτους γίνεται περισσότερο αφανής. Η κοινωνία των πολιτών τίθεται

Γράφει

η ΕΛΕΝΗ ΤΖΟΥΜΑΚΑ

Υποψήφια διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. με ειδίκευση στις Σπουδές Πολιτισμού

στο προσκήνιο, έστω και κατ' επίφαση.

Κατά τον Marc Leonard, η δημόσια διπλωματία διεξάγεται σε τρεις σφαίρες: την πολιτικοστρατιωτική, την οικονομική και την κοινωνικοπολιτιστική.¹ Στο τελευταίο αυτό πεδίο μπορούμε να πούμε ότι εν μέρει ταυτίζεται με την *πολιτιστική διπλωματία* ή, τουλάχιστον, ότι οι στόχοι και οι πρακτικές τους σε μεγάλο βαθμό επικαλύπτονται. Η επιλογή τόσο του όρου όσο και της στρατηγικής συνιστά πολιτικό ζήτημα και εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από το αν η ενδιαφερόμενη χώρα εντάσσει τον πολιτισμό σε ένα ευρύτερο πλέγμα σχέσεων ή αν του δίνει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων επιδιώξεων, κρίνοντας, ενδεχομένως, ότι της

¹ Leonard, σ. 8-11.

προσφέρει κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα. Έχει, άλλωστε, μεγάλη σημασία ότι για την επιτυχή άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας δεν απαιτείται στρατιωτική ή οικονομική ισχύς, γι' αυτό και μικρά κράτη μπορούν να αναδειχθούν σε μεγάλες δυνάμεις στον τομέα αυτό, ανάλογα με την ποιότητα και την εμβέλεια της πολιτιστικής πρότασης που καταθέτουν στις διεθνείς σχέσεις τους. Επειδή στην περίπτωση της Ελλάδας ο πολιτισμός αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα, μολονότι δεν έχει αρκούντως αξιοποιηθεί, προτιμώ να επικεντρωθώ στην πολιτιστική διπλωματία, εκλαμβάνοντάς την ως μία επιμέρους εξειδίκευση της Δ.Δ. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια βιώνουμε μία έξαρση του πολιτισμικού, με την ευρύτερη έννοια, εφόσον τόσο στον πολιτικό όσο και στον ακαδημαϊκό λόγο κυριαρχούν έννοιες όπως πολιτιστική ταυτότητα, πολιτιστική ομογενοποίηση, πολυπολιτισμικότητα, σύγκρουση των πολιτισμών, διαπολιτισμικός διάλογος κ.λπ., γεγονός που αναγκάζει τα κράτη να αναβαθμίσουν τον πολιτισμό στην κλίμακα των προτεραιοτήτων τους.

Προβλήματα της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας

Η ελληνική πολιτιστική διπλωματία, ως οργανωμένη και συστηματική προσπάθεια του κράτους, ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη έως τη δεκαε-

τία του 1980, για να μην πούμε έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Παρά την αναμφισβήτητη έλξη που ασκούσε και εξακολουθεί να ασκεί ο αρχαίος ελληνικός (και σε μικρότερο βαθμό και ο βυζαντινός) πολιτισμός, εξασφαλίζοντας στη χώρα μας έναν διόλου ευκαταφρόνητο αριθμό φίλων, η εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας δεν ήταν, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, αντάξια ούτε της κληρονομιάς ούτε του ανθρώπινου δυναμικού της, γιατί δεν έπαψε ποτέ να διαθέτει αξιόλογους δημιουργούς και στοχαστές. Το επίσημο κράτος δεν έδωσε την πρέπουσα βαρύτητα στον πολιτισμό και η Ελλάδα ήταν μέχρι πρόσφατα απύουσα από τις διεθνείς διοργανώσεις και συζητήσεις, εγκλωβισμένη σε έναν φαύλο κύκλο εσωστρέφειας, μεμφιμοιρίας και επαρχιωτισμού. Το γόητρο της χώρας διέσωζαν κατά καιρούς φωτεινές παρουσίες που δρούσαν ως επί το πλείστον αυτόνομα και συχνά εκτός ελληνικού εδάφους.

Ευτυχώς, τα τελευταία χρόνια κάτι φάνηκε να αλλάζει, με αποκορύφωμα την περίοδο της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, αν και οι εξαγγελίες υπερτερούν σημαντικά των δράσεων. Η Ελλάδα, έστω και καθυστερημένα, έστω και με παλινωδίες, αποκτά σιγά σιγά τους αναγκαίους θεσμούς (μουσειά σύγχρονης τέχνης, φορείς που διαχειρίζονται τους επιμέρους κλάδους κ.λπ.), συμμετέχει στις διεθνείς διοργανώσεις (Biennale, διεθνείς εκθέσεις βιβλίου κ.λπ.), οργα-

νώνει και η ίδια σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα στο έδαφός της (Outlook, Διαπολιτισμοί, Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, Biennale Αθήνας και Θεσσαλονίκης κ.λπ.), ανανεώνει το μουσειακό δυναμικό της (με κορυφαίο το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης) και αξιοποιεί, έστω και επιλεκτικά, τους ανθρώπους της. Πολύ σημαντική είναι και η παράλληλη ενεργοποίηση του ιδιωτικού τομέα.

Ωστόσο, σε όλη αυτή την προσπάθεια έκδηλες είναι οι γνώριμες δυσλειτουργίες της ελληνικής δημόσιας διοίκησης: Οι συναρμόδιοι φορείς έχουν συχνά αλληλοεπικαλυπτόμενες αρμοδιότητες, αλλά απουσιάζει ο συντονισμός μεταξύ τους, ενίοτε μάλιστα δρουν και ανταγωνιστικά. Επιπροσθέτως, δεν υπάρχει συνέχεια στις προσπάθειες, γεγονός που καταδικάζει ακόμη και επιτυχείς πρωτοβουλίες, ενώ δεν είναι σπάνιο ένα βήμα προόδου να συνοδεύεται από υπαναχώρηση, μόλις αλλάξει κάποια από τις εύθραυστες παραμέτρους. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις, αντί να ενισχύονται και να βελτιώνονται υπάρχοντες φορείς, δημιουργούνται νέοι με υπέρογκα λειτουργικά έξοδα και ασαφές αντικείμενο (χαρακτηριστικό παράδειγμα η προβληματική μέχρι πρότινος συνύπαρξη *Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού* και *Οργανισμού Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού*). Ο προϋπολογισμός του πολιτισμού είναι ούτως ή άλλως πενιχρός και σ' αυτό πρέπει να προστεθούν η ανορθολογική διάθεση των κονδυλίων, η κακοδιαχεί-

ριση, οι υπερβάσεις. Επιπλέον, υπήρξε χαμηλή απορρόφηση των κοινοτικών κονδυλίων σε εποχές που αυτά παρέχονταν σε αφθονία. Καθοριστικής σημασίας είναι το γεγονός ότι οι αρμόδιες υπηρεσίες δεν στελεχώνονται πάντα από εξειδικευμένα στελέχη. Από την άλλη, πληθώρα προικισμένων και καταρτισμένων ανθρώπων παραμένουν αναξιοποίητοι. Ο προσωπικός μόχθος ορισμένων στελεχών σώζει συνήθως την κατάσταση. Το σημαντικότερο, ωστόσο, είναι η έλλειψη πολιτικής βούλησης, η οποία μεταφράζεται σε απουσία στρατηγικού σχεδιασμού εκ μέρους της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας. Έτσι η εικόνα που εκπέμπει η χώρα μας δεν είναι πάντα η επιθυμητή.

Πέρα, όμως από τις αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού, την έλλειψη κονδυλίων και την απουσία οράματος από τους ιθύνοντες, η υπόθεση του πολιτισμού και της προβολής του στο εξωτερικό πάσχει και σε έναν άλλο τομέα. Αν εισδύσουμε στον ιδεολογικό πυρήνα του ζητήματος, θα διαπιστώσουμε αμηχανία στον τρόπο με τον οποίο τα θεσμοθετημένα όργανα, αλλά και το σύνολο σχεδόν της ελληνικής κοινωνίας αντιμετωπίζουν τον πολιτισμό. Γι' αυτό και το μήνυμα που εκπέμπεται, η ελληνική πρόταση πολιτισμού δηλαδή, είναι συχνά ασαφές, αποσπασματικό και δυσανάγνωστο. Στην προσπάθειά της να απαλλαγεί από την άκριτη και καταχρηστική επίκληση της αρχαίας κληρονομιάς και να επικεντρωθεί στη σύγχρονη

πολιτισμική παραγωγή, η χώρα μας κινδυνεύει να μην έχει καμία αναγνωρίσιμη πολιτισμική πρόταση και η φωνή της να χάνεται μέσα σε μία ομοιόμορφη δυτικότροπη πολιτισμική έκφραση. Αυτό είναι ζήτημα πολιτισμικής αυτοσυνειδησίας και αυτοπεποίθησης αφενός και έχει τις ρίζες του στις διαδικασίες συγκρότησης και στις μεταμορφώσεις της νεοελληνικής ταυτότητας, και αφετέρου σχετίζεται με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης.

Νεοελληνική ταυτότητα και ιδεολογία

Στο πεδίο της ιδεολογίας, ο νεότερος ελληνισμός αυτοπροσδιορίστηκε εξ αρχής με σημείο αναφοράς την Ευρώπη. Οι εθνοποιητικές διαδικασίες που οδήγησαν στην Επανάσταση και στην ίδρυση του νεοελληνικού κράτους γεννήθηκαν μέσα στο κλίμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, ενώ ο Ρομαντισμός εξέθρεψε τον φιλελληνισμό και διαπότισε τις απαρχές της ελληνικής ιστοριογραφίας. Η Ελλάδα παρέλαβε από τη Δύση –με τη μεσολάβηση μιας δυτικοτραφούς διανόησης– τη δυτική κλασικιστική πρόσληψη της ελληνικής αρχαιότητας (που είχε παίξει συστατικό ρόλο στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας). Η Αθήνα επελέγη ως πρωτεύουσα με μοναδικό κριτήριο την εμβληματική θέση της στον κλασικό κό-

σμο. Σε αντίδιαστολή, το Βυζάντιο και το οθωμανικό παρελθόν απαξιώθηκαν, ο λαϊκός πολιτισμός και η δημόσια γλώσσα περιφρονήθηκαν. Οι Έλληνες, αναδεχόμενοι αυτήν την πολιτισμικά επικαθορισμένη εκδοχή του παρελθόντος τους, διεκδικούσαν μία θέση στην ευρωπαϊκή οικογένεια και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Ωστόσο, παρά την επικράτηση των δυτικοφρόνων, ευρύτατα στρώματα του ελληνικού πληθυσμού και συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων εξέφραζαν με κάθε τρόπο τα αντιδυτικά τους αισθήματα (ειδικά όταν η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων δεν ανταποκρινόταν στις εθνικές αγωνίες) και παρέμεναν προσκολλημένες στην παράδοση. Αναπόφευκτα, πάντως, η Δύση, η «ανεπτυγμένη Ευρώπη» ειδικότερα, αποτελούσε πάντα σημείο αναφοράς και μέτρο σύγκρισης.

Η επίσημη θεωρία για την εθνική ταυτότητα συγκροτήθηκε από Έλληνες επιστήμονες (όπως ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ο Νικόλαος Πολίτης κ.ά.) με κορυφαίο τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο, ο οποίος μεταξύ 1860 και 1874 δημοσίευσε την μνημειώδη *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (το 1881 δημοσιεύθηκε νέος πρόλογος). Ως απάντηση στις κάθε λογής αμφισβητήσεις, με σημαντικότερη τη θεωρία Fallmerayer, θεμελιώθηκε η συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού, η ελληνική εκδοχή για το παρελθόν.² Η αγωνία να τεκμηριωθεί αυτή η συ-

² Από την εκτενή βιβλιογραφία επιλέγω ενδεικτικά τους Hertzfeld, Πάλι δικά μας..., συνολικά και κυρίως σ. 19-53 και Δημαράς, σ. 402-427.

νέχεια στοιχειώνει για μεγάλο διάστημα τη νεοελληνική ιστορία. Το Βυζάντιο αποτέλεσε το συνδετικό κρίκο που αποκατέστησε την ενότητα του ελληνισμού μέσα στο χρόνο, ενώ το φανταστικό ανέλαβε να καλύψει τα αναπόφευκτα κενά και να λειάνει ενδεχόμενες ασυνέπειες. Σχεδόν παράλληλα διαμορφώθηκε και η Μεγάλη Ιδέα, η οποία, ως τον οριστικό ενταφιασμό της το 1922, υποσχόταν να αποκαταστήσει την ενότητα του ελληνισμού μέσα στο χώρο.

Όπως υπογραμμίζει ο Δημήτρης Τζιόβας, μέχρι το 1922 το κύριο ζήτημα για το ελληνικό έθνος ήταν πρόβλημα ενότητας και συνέχειας, ενώ από το επόμενο έτος μετασχηματίζεται σε πρόβλημα διαφοράς (ελληνικότητα): πώς δηλαδή θα ξεχωρίσουμε από τα άλλα έθνη και πώς θα προβάλουμε την ελληνική ιδιαιτερότητα. Η γενιά του Τριάντα αναζήτησε στο ιδεολόγημα της ελληνικότητας (αν και απέφευγε γενικά τη χρήση του συγκεκριμένου όρου) τη δυναμική πρόκληση απέναντι στον πολιτισμικό ηγεμονισμό της Δύσης.³ Το ιδεολόγημα της ελληνικότητας συντηρείται και μεταπολεμικά, φθάνοντας στη φολκλορική εκδοχή του και τον οριστικό εκφυλισμό του κατά την περίοδο της Δικτατορίας.

Νέοι προβληματισμοί

Η μεταπολίτευση του 1974 σηματοδοτεί την κυριαρχία νέων προταγ-

μάτων: της εθνικής συμφιλίωσης, του εκδημοκρατισμού και του εκσυγχρονισμού της χώρας με την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Παρά τις αντιευρωπαϊκές φωνές που ακούγονται και πάλι, κατά τη δεκαετία του 1980 παγιώνεται σταδιακά μία σχεδόν εθνική συναίνεση γύρω από τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας.

Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και το τέλος του διπολικού κόσμου επέφεραν σαρωτικές αλλαγές. Η Ελλάδα, παρότι σχετικά ασφαλής λόγω της θέσης της στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, βίωσε τις συνέπειες της νέας γεωπολιτικής πραγματικότητας σε πολλά επίπεδα (μεταναστευτικά κύματα από τα ταραγμένα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη, αναζωπύρωση του «μακεδονικού ζητήματος» κ.λπ.). Επιπλέον, η συνακόλουθη αποδιάρθρωση των ιδεολογικών και αξιακών συστημάτων την έφερε εκ νέου σε κατάσταση μετεωρισμού και σύγχυσης. Σε συνδυασμό δε με την ανασφάλεια που γεννούν οι επιταχυνόμενοι ρυθμοί της παγκοσμιοποίησης, αναζωογόνησε τα εθνικιστικά στερεότυπα και τη διερώτηση γύρω από την εθνική ταυτότητα. Άλλωστε, σε ολόκληρο τον κόσμο παρατηρούνται φαινόμενα διολίσθησης σε αμυντικές και πιο συντηρητικές θέσεις. Η απειλή της πολιτισμικής ομογενοποίησης και η πολυπολιτισμική όψη των σύγχρονων κοινωνιών οδηγούν τους λα-

³ Τζιόβας, σ. 38-42 και 50-51.

ούς σε αναδίπλωση ως προς τις πολιτισμικές τους ταυτότητες, στην παρηγορητική ασφάλεια των θρησκειών, στην περιθωριοποίηση των ξένων. Η πρόκληση για την Ελλάδα είναι, στην παρούσα φάση, να κατορθώσει να καθορίσει το στίγμα της μέσα σε ένα ασταθές διεθνές περιβάλλον, και να ισχυροποιήσει τη θέση της στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά τη σχέση της με την τελευταία, όπως συμβαίνει πάντα σε περιόδους κρίσης, διαπιστώνεται και πάλι μία αμφιθυμία, φαινόμενο που απαντά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Αμφιταλάντευση

Γενικά, σε όλη την πορεία του νέου ελληνισμού εκδηλώνεται αυτή η αμφιταλάντευση ανάμεσα στην εξωστρέφεια και τη συμπόρευση με την «ανεπτυγμένη» Ευρώπη, από τη μία, και την εσωστρέφεια, την αδράνεια και την υιοθέτηση αμυντικής στάσης, από την άλλη. Πολλοί Έλληνες και ξένοι μελετητές έχουν κατά καιρούς αποδώσει αυτή την αμφιταλάντευση στον διφυή και αντιφατικό χαρακτήρα της νεοελληνικής ταυτότητας, ανατρέχοντας στο αιώνιο δίλημμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, που στην προκειμένη περίπτωση λαμβάνει τη μορφή Ρωμιάς ή Έλληνας, παράδοση ή εκσυγχρονισμός, ελληνικότητα ή εξευρωπαϊσμός κ.λπ.⁴ Επί-

σης, έχει γίνει λόγος για τον πολιτισμικό δυϊσμό της Ελλάδας, για την περιφερειακή της θέση στο διεθνές σύστημα που γεννά πάσης φύσεως στρεβλώσεις, για την αποτυχία του εκσυγχρονισμού, για την ελληνική «εξαίρεση». Στην ουσία πρόκειται για εξωτερική αιτιολόγηση της ελληνικής πραγματικότητας, με βάση σχήματα που απηχούν την ανωτερότητα της Δύσης έναντι των λοιπών, οι οποίοι, ανεξαιρέτως, οφείλουν να εναρμονιστούν με το ηγεμονικό πρότυπο. Το κυριότερο είναι ότι μέρος αυτών των απόψεων έχει αφομοιωθεί στη νεοελληνική ιδεολογία, με αποτέλεσμα να ενθαρρύνονται τα αισθήματα μειονεξίας και να δυσχεραίνεται η εμπέδωση της εθνικής αυτοσυνειδησίας και αυτοπεποίθησης, καθιστώντας αναγκαία την επίκληση των ενδόξων προγόνων με κάθε ευκαιρία (χαρακτηριστικό παράδειγμα οι αντιδράσεις στα κατά καιρούς αρνητικά σχόλια ή δημοσιεύματα των ξένων).

Πολιτισμική σύνθεση

Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1980 και εξής, το επιστημονικό ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στο ζήτημα της συγκρότησης των πολιτισμικών ταυτοτήτων και τέθηκε υπό αμφισβήτηση το μοντέλο της αρραγούς και ομοιογενούς ταυτότητας. Το έδαφος είναι πλέον πολύ πιο πρόσφορο για την κατανόηση υβριδικών φαινο-

⁴ Hertzfeld, *Πάλι δικά μας...*, ό.π., Hertzfeld, *Η Ανθρωπολογία...* (ιδιαίτερα το εισαγωγικό κείμενο του Ευθύμιου Παπαταξιάρχη), και Τζιόβας, σ. 42-51.

μένων και η Ελλάδα δεν αποτελεί τη μοναδική τέτοια περίπτωση. Η απόκλιση από το κυρίαρχο πολιτισμικό πρότυπο δεν σηματοδοτεί αναγκαστικά εξαίρεση, είτε αυτή βιώνεται θετικά ως μοναδικότητα είτε αρνητικά ως υστέρηση. Ούτε για αποτυχία του εκσυγχρονισμού μπορούμε να μιλάμε, αν αναλογιστούμε όλη την ιστορική πορεία της Νεότερης Ελλάδας και τη θέση που κατέχει σήμερα: άλλωστε και σε άλλους λαούς και κράτη εντοπίζονται εγγενείς παθολογίες. Οι δυαδικές αντιθέσεις που προαναφέρθηκαν δεν είναι εντέλει παρά στερεότυπα, ιδεολογήματα. Ο ελληνισμός είναι υβριδικός και συγκρητικός, μία σύνθεση πολιτισμικών στοιχείων που κατάγονται από διαφορετικές ιστορικές περιόδους και εμπειρίες και αναδεικνύονται, περισσότερο ή λιγότερο, ανάλογα με τη συγκυρία.

Προοπτικές της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας

Η Ελλάδα είναι πλέον σε θέση να διεκδικήσει έναν πιο ενεργό ρόλο στο σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθαι, χωρίς να έχει ανάγκη από ετεροκαθορισμούς και δανεικά εννοιολογικά σχήματα. Οι συγκυρίες της προϊούσας ευρωπαϊκής ενοποίησης και της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης της επιβάλλουν να δει την κληρονομιά της χωρίς συμπλέγματα, να αποκαταστήσει υγιή σχέση με τη μνήμη και την παράδοση και να αναδείξει όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμού της.

Για να επιτευχθεί ουσιαστική αλλαγή στο ιδεολογικό πεδίο, πρέπει οι νεότερες γενιές, μέσω της παιδείας, να αποκτήσουν πολιτισμική αυτοσυνειδησία και αυτοπεποίθηση, αντί να διαγωνίζονται τα στερεότυπα. Οι σύγχρονοι Έλληνες δεν έχουν ανάγκη ούτε από δουλική αναπαραγωγή των δυτικών προτύπων ούτε από προγραμματική ελληνικότητα. Η πολιτισμική πρόταση, για να έχει παγκόσμια εμβέλεια, πρέπει κατά βάση να είναι αυθεντική. Η ελληνική πρόταση πολιτισμού πρέπει να καταφάσκει και να προβάλλει όλη την πολυφωνία και την πολυσημία της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Για να καθοριστούν οι άξονές της, απαιτείται να γίνει ευρύτερη συζήτηση στο χώρο του πολιτισμού, που να συμπεριλαμβάνει τα πανεπιστήμια και τους δημιουργούς και όχι μόνο στελέχη υπουργείων και οργανισμών. Αλλά για όλα αυτά απαιτείται πολιτική βούληση.

Στο πρακτικό επίπεδο, πρέπει να αξιολογηθούν, να εξυγιανθούν και να επεκταθούν, όπου χρειάζεται, οι υφιστάμενοι θεσμοί (με κυριότερο το *Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού*), να γίνει ορθολογικότερη χρήση και, ει δυνατόν, αύξηση των διατιθέμενων κονδυλίων, να αξιοποιηθεί το ανθρωπινό δυναμικό εντός και εκτός Ελλάδος (στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τόσο οι Έλληνες της διασποράς όσο και οι ξένοι που έχουν γνώση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, μερικοί από τους οποίους κατέχουν θέσεις-κλειδιά και απο-

τελούν αναμφισβήτητα τους καλύτερους πρεσβευτές). Ιδιαίτερη φροντίδα απαιτείται για τα σχολεία της ομογένειας και για τις έδρες Νεοελληνικών Σπουδών, οι οποίες αποτελούν προνομιακό χώρο στην άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας. Γενικά, η Ελλάδα πρέπει να είναι παρούσα σε όλα τα διεθνή κέντρα αποφάσεων, στα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά ινστιτούτα, στα διεθνή συνέδρια, στους μη κυβερνητικούς οργανισμούς και στο Διαδίκτυο. Οποιαδήποτε πρωτοβουλία αναλαμβάνεται πρέπει να έχει συνέχεια και συνέπεια, γιατί η εικόνα μιας χώρας χτίζεται σε βάθος χρόνου και πάντα μέσα από τον διάλογο και την καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης. Και βέβαια, καμία πολιτική πολιτισμού στο εξωτερικό δεν μπορεί να πείσει, αν στο εσωτερικό δεν υπάρχει σεβασμός της πολιτισμικής διαφοράς.

Βιβλιογραφία

Mark Leonard (with Catherine Stead and

- Conrad Smewing), *Public Diplomacy*, The Foreign Policy Centre, London, 2002.
- Joseph S. Nye, Jr., *Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, μετ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, πρόλογος Θεόδωρος Κουλουμπής, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.
- Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Ερμής, Αθήνα, 1994.
- Δημήτρης Τζιόβας, *Οι Μεταμορφώσεις του Εθνισμού και το Ιδεολόγημα της Ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1989.
- Michael Herzfeld, *Πάλι δικά μας: Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, μετ. Μαρίνος Σαρηγιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002.
- Michael Herzfeld, *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον Καθρέφτη: Κριτική Εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, μετ. Ράνια Αστρινάκη, επιστ. Θεώρηση Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1998.
- Γιάννης Βούλγαρης, *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Πόλις, Αθήνα, 2008.
- Ελένη Τζουμάκα, *Πολιτιστική Διπλωματία: Διεθνή Δεδομένα και Ελληνικές Προοπτικές*, πρόλογος-εισαγωγή Γιάγκος Ανδρεάδης, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005.

ΖΑΝ-ΜΑΡΚ ΦΕΡΥ

Το ζήτημα του Ευρωπαϊκού Κράτους

Πρόλογος: Αντώνης Μανιτάκης

Σειρά: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική
Εκδόσεις Παπαζήση